

יעקב רוזנברג

אוניברסליות ופרטיקולריות – הגות ועיון

מעמד האנושות הוא אחד הנושאים הרגישים ביותר בתחום היחסים בין ישראל לאומות העולם. ככל שהגדרת מושג ה'אנושות' קשה כשלעצמה, קושי זה מתעצם בנדון שלנו. אכן, סיבוך הנושא נובע מסיבות שונות, בעיקר סמנטיות והיסטוריות. ניתוח המושג 'אנושות' ביהדות מחייב להתמודד עם הסתירה הידועה בין האוניברסליות לבין הפרטיקולריות. סתירה מסוג זה מופיעה בפסוק: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו). מצד אחד, עם ישראל שואף לממש את תפקידו כממלכת כהנים, להורות לכל המין האנושי, כלשון הספורנו, ומצד שני, כגוי קדוש הוא נבדל מהאומות, כלשון רש"י. כיצד יכולים להשתייך לכל העולם כאשר מסתגרים במסגרת פרטית ואזורית? ברצוננו לחקור נושאים אלו גם מנקודת השקפה של המסורת היהודית וגם מהתפיסה של העמים על ישראל כעם נפרד. מטרתנו היא לייסד את השיטה הנראית פרדוקסלית, שאותה הביא הרב אלי בנהמוזג – שהפרטיקולריות היהודית היא היכולה לבצע את התכלית האוניברסלית של כל האנושות.¹

היבדלות עם ישראל ביחס לאומות העולם

כדי לשמור על יחידותו הבדילו העמים העתיקים את עצמם מאחרים. מי שלא השתייך לעם היווני נקרא ברברי, Βαρβάρους; הרומאים קראו לאנשים זרים 'גויים', gentilis; הנוצרים כינו את מי שאינו בן בריתם – 'פאגאני'. במה שונה ההיבדלות היהודית? האם היא נובעת מטעמים אנתרופולוגיים-גזעניים כמו אצל רוב העמים העתיקים, או מטעמים לאומיים, תרבותיים או דתיים?

E. Benamozegh, *Israel et l'humanité* (nouvelle édition), Paris: A. Michel, 1961, p. 105. 1

ההיבדלות היהודית החלה בצורה אינדיבידואלית עם אברהם, התחזקה במעמד הר סיני כציווי הבורא, ולמעשה היא מגדירה את מהותו של עם ישראל.

המדרש מציין שאברהם נקרא 'עברי' כיוון ששם את עצמו מעבר אחד מול כל העולם כולו הנמצא בעבר השני.² ההגדה של פסח מתארת את גנאי המצב של תרח, אבי אברהם, עובד עבודה זרה, כהתחלה של בחירת ישראל כלפי הסביבה הפוליתאיסטית.³ בגלות מצרים נבדלו היהודים בארץ גושן, ואפילו בעיצומו של השעבוד לא שינו את שמם, את לשונם ואף לא את לבושם.⁴ התהוותם כעם במעמד הר סיני יצרה את היבדלותם האונטולוגית שהתבטאה ב'שנאה' הנגרמת אצל אומות העולם כפועל יוצא של בחירת ישראל, ולפי המדרש, זו האטימולוגיה של השם 'סיני'.⁵ ההיפרדות האונטולוגית של עם ישראל היא גזרת הכתוב: "וְהָיִיתֶם לִי קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' וְאַבְדַּלְתֶּם מִן הָעַמִּים לְהִיטֵל לִי" (ויקרא כ, כו), וכפי שמסביר רש"י, ההשלכות ההיסטוריות והפוליטיות של המושג 'קדושה' כקרבה לבורא, מחייבות את ההיבדלות כלפי העמים: "אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו".⁶ הקדושה וההיבדלות של עם ישראל קובעות את גורלו ואת הימצאותו על אדמתו או על אדמות נכריות.

מהותו האנושית הספציפית של ישראל הנובעת מהברית שכרת הבורא עמו על ידי המילה, אינה רק היכר פיזי גרידא אלא גם שייכות לעולם רוחני טהור. לכן התורה מכנה את מי שאיננו בן-ברית בשם "ערל", אפילו הוא מהול (נדרים לא, ע"ב), ומאידך גיסא, זהות יהודית היא בלתי הפיכה, שהרי יהודי אף על פי שלא נימול, בשם 'יהודי' ייקרא, ואפילו אם "חטא – ישראל הוא".⁷

להיבדלות תפקיד שמרני, וזאת כדי להבטיח קיום הברית בין הבורא וישראל. לכן ציוותה התורה התנהגות המרחיקה, עד כמה שאפשר, את

2 בראשית רבה מב, ח.

3 ראו מהר"ל, גבורת השם, נד.

4 מדרש רבה, שיר השירים ד, כה.

5 שבת פט, ע"א; ילקוט שמעוני, שמות יט, רפד.

6 רש"י, הפירוש לויקרא כ, כו.

7 סנהדרין מד, ע"א.

העם היהודי מאומות העולם. מספר לאוויים מופעים בתורה מנומקים בכך שישראל לא ילמדו מאומות העולם להפר את הברית. באיסור של נישואים מעורבים מודגש: "כי יסיר את בנך מאחרי" (דברים ז, ד), "לא ישובו בארצך... כי תעבד את אלהיהם" (שמות כג, לג). לפי רש"י, לאו זה מתייחס לז' עמים.⁸ לדעת רמב"ם, הלאו מתייחס לכל האומות. כל זמן שלא קיבלו את שבע מצוות של בני נח אסור לכרות עמם ברית, כמו כן אין לרחם עליהם, להצילם, לרפא אותם, למכור להם בתים ושדות בארץ ישראל, להשכיר להם דירות ולספר בשבחים.⁹ בהר סיני נאסרה על עם ישראל אכילת חיות, בהמות, עופות ודגים טמאים, טרפות, נבלות, בשר בחלב, שרצים, תולעים ודומיהם. רבנן הוסיפו הרבה איסורים כדי להרחיק את היהודים מן הגויים, כמו יינם, חומץ, גבינה וכו'.¹⁰ כך סיכם רמב"ם את איסורי דרבנן המיועדים לחזק את ההרחקה:

ואע"פ שאין לאיסורן עיקר מן התורה גזרו עליהן כדי להתרחק מן העכו"ם עד שלא יתערבו בהן ישראל ויבאו לידי חתונות, ואלו הן: אסרו לשתות עמהן ואפילו במקום שאין לחוש ליין נסך, ואסרו לאכול פיתן או בישוליהן ואפילו במקום שאין לחוש לגיעוליהן.¹¹

הרב יונתן אייבשיץ הסביר שגזרת המן הייתה כעונש על השתתפות העם במשתה אחשוורוש:

עברו אסורא דרבנן: שתיית יין נסך, בישול עכו"ם, בשר שנתעלם מן העין, כי איך אפשר לראות ולהשגיח ברוב משתה לרוב העם הזה, וכהנה יתר מאסורא דרבנן, מבלי לאכול עם העכו"ם ולהתערב עמו, ולכך היה עונשם חמור, כי החמיר הקב"ה בשל סופרים יותר מדברי תורה.¹²

תכלית ההיבדלות של עם ישראל עשויה לשמור את זהותו. כיצד נתפסת היבדלות זו אצל העמים?

8 רש"י, הפירוש לגטין מה, ע"א.

9 רמב"ם, הלכות עבודת כוכבים, פ"י.

10 ראו עבודה זרה כט, ע"ב.

11 רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, פ"ז ה"ט. וראו גם שבת יז, ע"ב; עבודה זרה לו, ע"ב.

12 יערות דבש, ח"א, דרוש ג.

האחרות היהודית בעיני אומות העולם

אומות העולם מתייחסות לעם ישראל כעם נבדל, וכפי שביטא זאת בלעם, "בגוים לא יתחשב". עקב היבדלות מהותית זו הוא נראה כ'אחר' של האנושות. הוא נתפס ומדומיין על ידי התרבות המערבית באמצעות שלושה מיתוסים המאיימים על העמים: (1) היהודי הנודד השולט בכל מקום, (2) הרוצח הריטואלי (עלילת דם) המסכן את הנוצרים, (3) והאגואיסט החומד והגוזל את ממונם.¹³ לפי הגל (Hegel), היהדות מייצגת את התודעה העלובה השואפת לאוניברסליות, אבל קשורה עדיין לאלמנטים פרטיקולאריים של הטבע, ולכן אין לה קיום של ממש.¹⁴ ייצוג זה מונע מהעם היהודי לקשור קשרים אמתיים ורגשיים עם העמים האחרים.¹⁵ העם היהודי הוא גם ה'אחר' של ההיסטוריה באשר הוא מסרב להתבולל ולשנות את זהותו בהתאם לשינויים תרבותיים. העם היהודי הוא ה'אחר' של המרחב ושל החוק, שכן הוא מפוזר בארבע כנפות הארץ, ולא תמיד מתאים לחוקים המקומיים של כל מדינה, כפי שציין המן למלך אחשורוש (אסתר ג, ח). מאידך גיסא, מוזרותו של היהודי מדאיגה גם משום שהיא מתייחסת בכל זאת לאנושות. לכן, לפי אוטו וייניגר (Weiniger) (יהודי אנטישמי ואנטי-נשי קיצוני), האחרות של היהודי דומה רק לאחרות של האישה, השונה מהגבר והדומה אליו.¹⁶ כל אופני אחרות אלו מאפיינים את התנגדותם של אומות העולם לעם היהודי, הנתפס כ-*odium generis humani* שונא המין האנושי כולו.

עם תופעת האנטישמיות הגזענית במחצית השנייה של המאה ה-19, האחרות של היהודי כבר לא נתפסה כקשורה ליהדות אלא לתכונות הביולוגיות של היהודים. קאנט (Kant) אמר שאין שום אפשרות לתקן את

P. L. Rose, *German Question / Jewish Question – Revolutionary Antisemitism from Kant to Wagner*, Princeton: Princeton University Press, 1990, pp. 51–58. 13

G. H. F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, Hamburg: Verlag von Felix Meiner, 1952, p. 159. ועיינו "יובל, חידה אפלה: הגל, ניטשה והיהודים, ירושלים-תל אביב: שוקן, תשנ"ו, עמ' 73–74. 14

G. H. F. Hegel, *Theologische Jugendschriften*, Tübingen: H. Nohl, 1907. p. 246. 15

O. Weiniger, *Geschlecht und Charakter, Eine prinzipielle* 16

העם היהודי חוץ מ"המתת חסד של היהדות", ווגנר (Wagner) הרחיק וחשב שהאנטישמיות תסתיים רק יחד עם חיסול היהודים.¹⁷ רעת היהודי מושרשת בדמו, ולכן המרת דתו אינה מהווה פתרון לבעיה היהודית.¹⁸ האנטישמיות הגזענית נובעת מגישה אנתרופולוגית המחלקת את האנושות האירופאית בין ה'אריות' וה'שמיות'. חלוקה זו הזדהתה עם הניגוד בין טוב לרע. בשנת 1889 פרסם ה"ס שאמברלין, חתנו של וגנר, ספר על הפילוסופיה של היסטוריית העולם. פילוסופיה זו ממוקדת במאבק בין הגזע הגרמני האידיאלי לבין הגזע היהודי החומרי.¹⁹ חלוקה זו שונה מאוד מהחלוקה ההגליאנית בין האוניברסליות הנוצרית לבין הפרטיקולריות היהודית. היא מושרשת במסורת פגאנית המסתכלת על הטבע כאליל. בניגוד לטענה ההגליאנית שהפרטיקולריות היהודית אינה מסוגלת להגיע לחיים רוחניים, האנטישמיות הגזענית מאשימה את העם היהודי בכך שהוא מעריך חיים רוחניים אנטי-טבעיים שכל קיום אציל חייב לבטל.²⁰

בהקשר נטורליסטי זה, המבוסס במידה רבה על ההשלכות הסוציולוגיות של הדרוויניזם, מופיע המיתוס של הקונספירציה היהודית העולמית נגד האנושות כולה. מיתוס זה התפרסם בתחילת המאה ה-20 בשם ה'פרוטוקולים של זקני ציון' – ספר רב מכר, היחיד שהתפרסם ותורגם באותה מידה כמו התנ"ך. לפי נורמן כהן, ספר זה אפשר הפיכה מוחלטת של הערכים התרבותיים שקבעה את האידיאולוגיה הנאצית, שראתה את השמדת היהודים כהגנה עצמית נגד האיום של שליטה יהודית עולמית במדינות קומוניסטיות כמו במדינות קפיטליסטיות.²¹

-
- Untersuchung*, Wien und Leipzig: Verlag Wilhelm Braumüller
(zweite auflage), 1903.
- L. Poliakov, *De Voltaire à Wagner– Histoire de l'antisémitisme*, 17
Tome III. Paris: Clamann-Lévy, 1968, p. 197, n. 3; p. 449.
- K. E. Dühring, *Die Judenfrage als Racen – Sitten – und* 18
Culturfrage, Karlsruhe & Leipzig: H. Reuther, 1881.
- H. S. Chamberlain, *Die Grundlagen des neunzehnten* 19
Jahrhunderts, München: Verlagsanstalt F. Bruckmann A. G.,
1899.
- R. A. Poix, *National Socialism and the Religion of Nature*, 20
Beckenham: Provident House, 1986.
- N. Cohn, *Warrant for Genocide: The Myth of the Jewish* 21

למעשה, ה'פשע' הגדול של עם ישראל הוא קיומו האנטי-טבעי ללא הפסקה ממעמד הר סיני. הרמן ראושנינג סיפר שהיטלר אמר לו: "הלוחות של הסיני פקעו כל תוקף. המצפון הוא המצאה של היהודים. הוא שווה לכריתת הערלה, ומהווה קטיעה של מהות האדם".²² נכון הוא שחיים מוסריים מתקיימים רק בניגוד לטבע וכהשלמתו. המהר"ל הסביר שמצוות מילה נעשית דווקא ביום השמיני כיוון שהוא מספר המתייחס לדרגה הנמצאת למעלה מן הטבע.²³ בשנת 1944 כתבה אנה פרנק שהסבל היהודי במשך כל ההיסטוריה הוא תוצאה של ההתנגדות רדיקאלית למסר האתי שעם ישראל נושא מזמן ההתגלות בהר סיני.²⁴ תכנית המדינה הנאצית הייתה להרוס מיסודה את תורת המוסר ולהחליף אותה בכוחות הטבעיים הטהורים של מאבק לחיים. לכן עם ישראל, הנתפס כמקור למוסר, חויב להישמד. בעיצומה של מלחמת העולם השנייה הייתה מטרה זו מועדפת מכל מטרה אחרת. ביוני 1944, בזמן העלייה ליבשה של בעלות-הברית בנורמנדיה, הייתה זכות קדימה לרכבות המיועדות להגליית היהודים למחנות השמדה מאשר לרכבות המיועדות לסיפוק ציוד מלחמה.²⁵ לכאורה היה זה נגד כל הגיון, אך השנאה ליהודים יש לה רציונליות משלה, כמו שאמר היטלר לראושנינג, "אי אפשר שיהיו שני עמים נבחרים. משפט זה קובע את הכול".²⁶ רק פרטנויה מסוג זה הצליחה להפוך את כל הערכים

World – Conspiracy and the Protocol of the Elders of Zion,
Harmondworth: Penguin, 1967, p. 211.

H. Rauschning, "*Gespräche mit Hitler*" als *Geschichtsquelle*, 22
Opladen: Westdeutscher Verlag, 1972.

23 ראו מהר"ל, חידושי אגדות על נדרים, חלק שני, עמ' ה.

O. H. Frank and M. Pressler (eds.), *Anne Fran – The Diary of* 24
a Young Girl Anne Frank (The Definitive Edition) (Trans. S.
Massotty), Garden City, N.Y: Double Day, 1995, 11 April, 1944.

J. J. Rozenberg, "From Anti-semitism and Racism to Ethics: An 25
Epistemological Reflection on the Nuremberg Trials and Code",
in: idem (ed.), *Bioethical and Ethical Issues Surrounding the*
Trials and Code of Nuremberg, Nuremberg Revisited, Lewinston:
Mellen Press, 2003, p. 8.

H. Rauschning, "*Gespräche mit Hitler*" als *Geschichtsquelle*, 26
Opladen: Westdeutscher Verlag, 1972.

של התרבות הנאורה ביותר באירופה. לכן יש צורך להגדיר את משמעותו של המושג 'עם נבחר' ואת יחסו לשאר האנושות.

ישראל והאנושות

הפאליאונטולוגיה המודרנית גילתה תמיכה חזקה לגישה תנ"כית המונוגנית שלפיה כל המין האנושי נברא ממקור יחיד.²⁷ בניגוד לתאוריות פוליגניות, שקבעו מקורות שונים למוצא האדם ושייסדו את הגזענות,²⁸ פרסמה היהדות את האחדות של הקהילה האנושית. לפי בן עזאי, הכלל הגדול שבתורה הוא "זה ספר תולדות האדם", הכולל את כל האנושות כולה.²⁹ אבל מקור יחיד של מוצא האדם אינו מהווה דמיון בין האנשים. מצד אחד, הבריאה מחייבת אחדות בין-אנושית, ללא הפליות, "שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך".³⁰ ומצד שני, היא גם מחייבת את השוני האינדיווידואלי: "אדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד כולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו".³¹ לכן עובדת הבריאה מטילה אחריות מוסרית על כל הנבראים בנוגע לתפקיד הספציפי של כל פרט, תפקיד שרק הוא יכול למלא: "כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם" (סנהדרין לז, ע"א).

מפרספקטיבה זו, ההיבדלות היהודית היא מטעם הבורא עצמו. הדבר מתבטא בשתי בחינות: מבחינה אינדיווידואלית – על ידי הצווי "לך לך": "ואקח את אביכם, את אברהם, מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען"; ומבחינה לאומית – הבורא לקח "גוי מקרב גוי", ואחר כך בחר בשבט לוי, ובתוך שבט זה בחר בזרע אהרן.

I. F. H. McDougall, Brown, and J. G. Fleagle, (2005), 27
"Stratigraphic Placement and Age of Modern Humans from
Kibish, Ethiopia", *Nature*, 433, pp. 733–736.

R. Bernasconi, "Introduction", in: idem (ed.), *American Theories* 28
of Polygenesis, Bristol: Thoemmes Press, 2002, pp. v–xiii.

29 ראו קרבן העדה על ירושלמי, נדרים פ"ט ה"ד.

30 סנהדרין לז, ע"א.

31 שם.

גם קודם מתן תורה פנה הבורא לכל העמים כדי שיקבלו את התורה, וכל עם סירב משום אותו הנימוק שקבלת התורה תחייב אותו לבטל את ייחודיותו כלפי האוניברסליות של התורה. רק עם ישראל הסכים לביטול זה על ידי אמירת "נעשה ונשמע".³²

יש לציין שעד דור אנוש שבו החלה עבודת האלילים, עבדה האנושות כולה את הבורא.³³ אחדות האנושות המשיכה, לפחות בשפתה היחידה, עד דור הפלגה. אחדות האנושות, שהיא פועל יוצא של עבודת הבורא, היא המצב האידיאלי, ופירוד של אומות הוא תוצאה של עבודת אלילים. המהר"ל הסביר שבעקבות עבודת האלילים, בזמן בניית מגדל בבל נפלגו העמים, ולכן לקח הבורא את אברהם שלא הפליג, "ומכח רבויים – אשר הרבוי מתנגד לדבר שהוא אחד, היו חולקים על יחידו של עולם".³⁴ במילים אחרות, ההיבדלות של זרע אברהם היא רק המשכיות של האנושות עד דור אנוש, אבל התפצלות האומות היא סטייה כלפי המהות האנושית המקורית. המהר"ל הוסיף ואמר שבימות המשיח תתחזק התנגדותם של אומות העולם לבורא לפי הכלל: "כאשר היה בעולם אחדותו יתברך, אז האומות – שיש בהם הרבוי – היו מתנגדים אליו". כאן לא מדובר על התנגדות לעם ישראל אלא לבורא עצמו. הביטוי 'רביוי' מתייחס לפרטיקולריות, והביטוי 'אחדות' – לאוניברסליות, ובניגוד לשיטה ההגליאנית, המחלוקת היא בין הפרטיקולריות היהודית והאוניברסליות הנוצרית. לפי לוינס, ה'תעיייה' ההגליאנית מול היבדלות עם ישראל מן האנושות גרמה דחייה של המסורת האברהמית לצד החומר והנפש הבהמית.³⁵

אחת הסיבות שחזקה את התנגדות האומות לעם ישראל בהיותם בגלות, קשורה לתוכן המימרה המפורסמת: "אתם קרויין אדם, ואין העובדי כוכבים קרויין אדם" (יבמות סא, ע"א). היזמה היהודית, כביכול, להיות נציגו היחיד של המין האנושי, היא בעיה מסובכת הנובעת ממספר מישורים שונים. כדי להבין את משמעות המילה 'אדם' בהקשר זה, יש להקדים ולומר שנחלקו רבי

32 ספרי דברים, ברכה, ב; וראו גם ילקוט שמעוני, ברכה, תתקנ"א.

33 על פי ילקוט שמעוני, ישעיהו לז, תמ"א.

34 מהר"ל, נצח ישראל, לח.

35 E. Lévinas, "Hegel et les Juifs", in: *Difficile liberté – Essai sur le Judaïsme* (troisième ed.), Paris : A. Michel, 1976, pp. 331–332.

שמעון בר יוחאי וחכמים בדין טומאת אוהל. בפרשת חקת כתוב: "זאת התורה אדם כי ימות באהל" (במדבר יט, ד). ונשאלת השאלה מי נקרא אדם? אף אם הדיון ההלכתי אינו מתייחס להגדרת האנושות אלא לדיני טומאה וטהרה בלבד,³⁶ הוא מעורר בהכרח את בעיית מהות האנושות ומייצגה. מקור הדרשה של רשב"י הוא ביחזקאל לד, לא: "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם", ומכאן למדו: "אתם קרויין אדם ואין הגוים קרויין אדם".³⁷ לפי רד"ק, פשט הפסוק ביחזקאל הוא כך:

כשתהיו צאן מרעייתי שארעה אתכם דעה ובינה והשכל, אז תקראו אדם לא צאן ובהמה, כי כשיתפתה האדם לתאות העולם הנה הוא בהמה לא אדם כי בגשמיות ישתתף האדם עם הבהמה, הוא וחמורו אוכלין באבוס אחד. אבל כשיגיענו הטוב אשר יעדנו האל יתברך ומלאה הארץ דעה את השם ושאר הענינים הטובים והיעודים לאהוב את ה' ולעבדו בלב שלם ונתעסק במושכלות אז נקרא אדם, שיהיה נכר בנו חלק האנושי ונהיה נבדלים מן הבהמה ומן האדם הדומים לה.³⁸

כבר מתחילת פרק לד נמשל עם ישראל לצאן, ומנהיגו – לרועה. הפסוק הנדון מדגיש שלמרות המשל עם ישראל אינו כבהמות בעיני הבורא אלא כבני אדם, וכפירוש בעל מצודות דוד: "דעו שאדם אתם ר"ל, אינכם בעיני כבהמות אלא חשובים וכדרך בן אדם, ואני מייחד שמי עליכם להקרא אלהיכם ולא הייתי מייחד שמי עליכם אם הייתם בעיני כבהמות" (שם). תרגום יונתן לא השתמש כלל במילה 'אדם', ותרגם אותה כ'בית ישראל': "ואתון עמי עם דאתקרי שמי עליהון בית ישראל אתון" (שם). המלבי"ם ציין שכוונת הפסוק היא שרק עם שיגיע כבר לדרגה רוחנית של 'מדבר' הוא מסוגל לעבודת ה' בשלמותה.³⁹

אי לזאת, בניגוד להבנה השטחית, הדגיש המהר"ל שאומות העולם הן 'אדם'. אבל מעבר להגדרה האופקית-אנתרופולוגית של התכונות האנושיות המשותפת לכל צאצאיו של אדם הראשון, קיימת עוד הגדרה מטאפיזית-אנוכית הנקבעת על ידי קרבה לבורא עולם במטרה להוציא לפועל את

J. S. Bloch, *Israel and the Nations* (trans. L. Kellner; revised H. Schneidemann), Berlin-Vienna: Benjamin Harz, 1927, p. 387.

37 יבמות סא, ע"א; וראו פירוש רש"י לבמדבר לא, יט.

38 רד"ק, הפירוש ליחזקאל, שם.

39 מלבי"ם, הפירוש ליחזקאל, שם.

הצלם האלוקי הנמצא בכל בן אדם. מבחינה מטאפיזית, ומצד הבחינה האנושית, אומות העולם קשורות לחומר במידה רבה יותר כאשר עם ישראל קרוב יותר לצורה. בעצם, בכל תכונה, בפני עצמה, יש מעלה שאין בחברתה. מצד החומר, הגויים גמישים יותר מהיהודים הנקראים "עם קשה עורף", ולכן הם קרובי תשובה.⁴⁰ יונה בן אמתי לא רצה להתנבא בנינוה כדי לא לבייש ולקטרג על עם ישראל, שתשובתו קשה יותר משל הגויים. אבל קבע המהר"ל:

מן המדות הטובות שיש לישראל, שהם גדורים בעריות, ועל האומות מעיד הכתוב כי הם פרוצים בעריות. שכל זה ראייה כי ישראל קדושים, נבדלים ביותר מן החומרי מכל האומות. וזה שאמרו 'אתם קרוים אדם, ואין האומות קרוים אדם', שההבדל שיש בין הבעל חיים והאדם נמצא בכס ביותר. ואין האומות אדם, לפי שנפשם מוטבעת בחומר, משתתף לבעלי חיים החומריים.⁴¹

משום כך האומות נקראים 'אדם', תואר המאפיין את המין האנושי מעל הבהמה, אבל אינם 'אדם' במובן הרוחני של עבודת הבורא בשלמותה.⁴² היבדלות עם ישראל מאומות העולם נובעת מהעובדה שהוא נבדל מהחומר ואינה קשורה לתכונה אנתרופולוגית-גזענית כלשהי. רק ההבדלים בעבודת הבורא קובעים את המגוון האנתרופולוגי של האנושות. לפי המהר"ל, מהותו של כל עם ויחידיותו כלפי עמים אחרים נקבעות רק על ידי הדת.⁴³ הנאצים, ששאפו לזהות את היהודים מבחינה גזענית-ביולוגית, נכשלו, ונאלצו להגדיר אותם על ידי השייכות לקהילה דתית יהודית. הסיבה היא כפולה: כל מי שאינו יהודי יכול להצטרף לגורלו של עם ישראל על ידי הגרות, המהווה קבלת תרי"ג מצוות. מאידך גיסא, במשך כל ההיסטוריה הכלילו עם ישראל גרים מכל העמים.⁴⁴

המהר"ל הגדיר את האנושות בשני אופנים. האופן הראשון הוא שכלי-צורתי. בגלל התכונה השכלית של ישראל, המייצג את הצורה, הייתה גזרת השעבוד לזרע אברהם במצרים דווקא, כאשר המצרים, המייצגים את

40 תנחומא, שמיני ט.

41 מהר"ל, גור אריה, במדבר לא, יט.

42 תוספות, סנהדרין נט, ע"א, ד"ה: "אלא האדם".

43 ראו מהר"ל, ספר באר הגולה, הבאר השביעי: "ואין חילוק בין אומה לאומה רק מצד הדת".

44 Rozenberg (see above, n. 25), p. 10.

החומר, הם הפוכים לחלוטין. לכן, מעבר למקרים היסטוריים ופוליטיים של תקופת השעבוד, כל עוד צורת ישראל עדיין לא הגיעה לשלמותה היא הייתה משועבדת לחומר עצמו.⁴⁵ האופן השני הוא הדרך האמצעית שישראל מייצג מול הקיצוניות של אומות העולם. למשל, עשו וישמעאל: "נפשם נוטה מן האמצע כל אחת לקצה אחד לכך הם ממאנים לקבל התורה". האמצע הוא המייחד את כל הקצוות, הפך עבודת האלילים שמעריך את החלקי.⁴⁶

התכונה אונטולוגית-צורתית והמאחדת של עם ישראל היא הקובעת יחד את המודל של האנושות הנקרא "תיאוריה אוניברסלית של המסורת היהודית",⁴⁷ וזו מגדירה את תכונתן הפנימית של עם ישראל וגם את יחסיו עם אומות העולם.

שבע מצוות בני נח

עד מעמד הר סיני היה לאבות דין של בני נח,⁴⁸ מה שאין כן אחרי מתן תורה. לכן הנודר הנאה מבן נח אסור בכל האומות העולם ומותר בישראל.⁴⁹

לעיל ראינו שכל אחד מבאי עולם כאשר הוא עוזב את עבודת אלילים, יש לו דין של בן נח בפועל. מול התכונה האוניברסלית של 'שבע מצוות של בני נח' טוענים רוב החוקרים שלא קיימים שום כתבים עתיקים המתארים אותן, וזה בניגוד לכתב היתדות של חוקי חמורבי, של החיתים או הקודקס האשורי. המקורות הראשונים הם תלמודיים: תוספתא, עבודה זרה, פ"ט; מדרש בראשית רבה, טז, ו; והברייתא בסנהדרין נו, ע"א. לפי הברייתא, שבע המצוות של בני נח הם אלה: דינין, וברכת השם, עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים, וגזל, ואבר מן החי. רבי יוחנן מצא רמז לשבע המצוות בפסוק "ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל" (בראשית ב, טז). "ויצו" אוסר את עבודת אלילים, "ה'" אוסר ברכת ה', "אלהים" מצווה על הדינים, "על

45 ראו מהר"ל, ספר גבורות השם, פרק ד.

46 מהר"ל, תפארת ישראל, פרק א.

47 A. Neher, *Le puits de l'exil – La théologie dialectique du Maharal de Prague (1512–1609)*, Paris: A. Michel, 1966, p. 87.

48 על פי רש"י, עבו"ז ג, ע"א.

49 על פי בבלי, נדרים לא, ע"א.

האדם" אוסר את שפיכות דמים, "לאמר" אוסר את גילוי עריות, "מכל עץ הגן" אוסר את הגזל ו"אכל תאכל" אוסר את אבר מן החי.⁵⁰ אדם הראשון שמר את שש המצוות הראשונות, ונח קיבל את השביעית כאשר הותר לו לאכול בשר.⁵¹ אבל, כמו שציין ריה"ל, יש מרחק גדול בין פשט הפסוק והמצוות הנרמזות בו, ועלינו להסיק שפסוק זה אינו המקור למצוות אלא רק אסמכתא לדברים שידעו חכמים בקבלה.⁵² לפי הכלל של רבי יוסי ברבי חנינא, "כל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסניני לזה ולזה נאמרה, לבני נח ולא נשנית בסניני לישראל נאמרה ולא לבני נח", התכונה האוניברסלית של שבע המצוות נובעת מההתגלות במעמד הר סיני.⁵³ למעשה, חז"ל הדגישו שלולא הציווי האלוקי הייתה האנושות מסוגלת למצוא – מכוח השכל – לפחות חמש מצוות: "עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים וגזל וברכת השם" (יומא סז, ע"א).⁵⁴ זו גם הסיבה לכך שהן נשנו בעשרת הדיברות, וזאת כדי להראות שמעבר לבסיס האינטלקטואלי, מקור תוקפם הוא אלוקי ואינו ניתן לביטול על פי השכל.⁵⁵ שבע המצוות מראות מערכת רציונאלית מרובדת המסדירה את היחסים של בני אדם לבורא, לזולת ולבעלי חיים. האיסור של עבודת אלילים הוא חטא בנפשו של האדם, ומעריך את החלקי על חשבון הגלובלי. לכן הוא מעניק ליצור כוח יצירתי מבלי שהפעול יהיה מסוגל להבין ש"אתה פעלתו" (מתפילת ראש השנה). האחרות של האליל מבטאת התנכרות של עובדו, וכלשון רש"י: "אחרים לעובדיהם צועקים אליהם ואינן עונין אותם ודומה כאלו הוא אחר שאינו מכירו מעולם" (פירושו לשמות כ, ג). האיסור של ברכת השם הוא חטא בדיבור של האדם. לכן הוא סותר את המהות האנושית כ"רוח ממללא", ומבטל כל מציאותו ומוציא את עצמו מכלל הנבראים.⁵⁶

50 על פי בבלי, סנהדרין נו, ע"ב.

51 על פי רמב"ם, הלכות מלכים, פ"ט ה"א, וכסף משנה, שם.

52 ראו ריה"ל, ספר הכוזרי, ג, עג.

53 על פי סנהדרין נט, ע"א.

54 N. Rakover, "The Noahide Universal Law", in: Rozenberg (see above, n. 25), pp. 240–241.

55 ראו מלבי"ם, ספר הכרמל, סיגעת תר"ס, עמ' 269.

56 ראו מהר"ל, גבורות השם, פרק סו; רב יצחק זעלר, ילקוט יצחק, ורשא תר"ן, ח"א, לד, ע"ב.

שתי עברות אלו קובעות את תוכן האיסורים הנוספים שעלולים לקרות כאשר בן נח אינו מקיים את מה שמוטל עליו. לכן, מבחינת סדרן של המצוות, מיד אחרי היחסים עם בורא העולם, מצווה בן נח על הדינים, וזאת כדי לשמור על קיום המצוות ולהעניש את העבריינים.⁵⁷

בהעדר הדינים אין פיקוח וויסות חברתיים. כמו שאמר רבי חנינא, סגן הכהנים: "הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו" (אבות ג, ב). הסטייה המקסימלית מהסדר החברתי היא רצח. לפי לוינס, איסור הרצח מהווה היסוד האתי שנובע מחווית הפנים של הזולת. בחוסר הכרח טבעי לאיסור הרצח, פני הזולת מגלות את אנושיותו של האדם.⁵⁸

בעוד השופך דמים חוטא בנשמת הזולת, המגלה עריות חוטא בגופו של הזולת, וזאת כיוון שהחוטא ביטל את תכונתו השכלית ומזהה את עצמו עם גופו.⁵⁹ העדר המציאות האונטולוגית של בן נח המגלה עריות מתבטא בשישה איסורים: אשת אביו, אם, אשת איש, זכור, בהמה, אחות מאמו.⁶⁰

מערכת הזיווגים הבלתי נכונים מונעת כל יחסים אותנטיים המתבטאים ראשית בתחום הכלכלי. אם גילוי עריות מהווה הכחשת הזולת אז אין כל התאפקות לגזול אותו. הגזל הוא העברה החמורה ביותר שבגינה נחתם גזר דין המבול אף שהדין עצמו היה על העריות. הגזל מעכב הדדיות של משא ומתן, ובניגוד לעברות אחרות אין בו 'שוגג'. החיוב הוא מיד כאשר החפץ יוצא מרשות הבעלים, והגזלן לוקח את נפשו של הנגזל. ובן נח מקפיד אפילו על פחות משווה פרוטה.⁶¹

57 ראו רמב"ם, הלכות מלכים, פ"ט ה"ד; רמב"ן, הפירוש לבראשית לד, יג: "הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דינין בכל פלך ופלך בלבד [כמו שכתב הרמב"ם], אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיוצא בהן, כענין הדינין שנצטוו ישראל".

58 ראו א' לוינס, אתיקה והאינסופי – שיחות עם פיליפ נמו (תרגום: א. מאיר), ירושלים: מאגנס, תשנ"ה, עמ' 66; י' רוזנברג, "המונחים 'פנים' ו'אינסופי' במשנתו של עמנואל לוינס והשלכותיהם על החינוך בעידן הבתר-מודרני". בתוך: ש' גליק (עורך), זכר דבר לעבדך – אסופת מאמרים לזכר דב רפל, ירושלים: אוניברסיטת בר-אילן ומכללת ליפשיץ, תשנ"ו, עמ' 147.

59 ראו מהר"ל, חדושי אגדות על מסכת גיטין ו, ע"ב.

60 על פי רמב"ם, הלכות מלכים, פ"ט ה"ה.

61 ראו מהר"ל, ספר דרך חיים, פרק ד, משנה ז; ספר חדושי אגדות על מסכת

המצווה השביעית המוטלת על בני נח, מסכמת במידה מסוימת את שש המצוות הקודמות. איסור אכילת אבר מן החי מסדיר את יחסי האדם לבהמות ומגביל את שליטתו על הבריאה.⁶² רבי צדוק הכהן ציין שאכילת אבר מן החי נמשכת מהכעס שזו מידתם של בעל-החיים הטורפים, כמו שרואים אצל נבוכדנצר שתלש ארנבא חיה (נדרים סה, ע"א), ואיסורו נמצא באותה דרגה של אכילת "עץ הדעת טוב ורע".⁶³ כמו שחטא אדם הראשון גרם החלפה של התאמה מוחלטת לאמת לשיפוט סובייקטיבי חלקי ויחסי לגוף האדם,⁶⁴ העובר על איסור אבר מן החי מפריד חלק מסוים של בעל-החיים מן החיות הכללית שלו. הרש"ר הירש מפרש את הפסוק: "אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו" (בראשית ט, ד) כאזהרה לקחת חלק חי של הגוף בזמן שהדם כפרינציפ של החיות זורם בו. הדם הוא אמצעי בין הבשר והכלליות של האורגניזם. הבשר אינו אלא המייצג של החיות, ואסור להפריד ביניהם.⁶⁵ יש בתוך החיים הביולוגיים של בעל-החיים תכונה שלא נמסרה לשליטת האדם שהיא מוגבלת בהריגת בעל-החיים, אבל לא הפרדת חיותו מגופו לפני מיתתו.

חקיקה דתית-אתית-חברתית מינימלית של האנושות יכולה להיחשב כמקור לכל החקיקות בזמן העתיק. מעבר לדיונים האקדמיים הסותרים אחד את משנהו, נוכל להזכיר את ההשפעה התת-מודעת של דמותו של נח הנמצאת במיתולוגיה עתיקה, ובמיוחד בבבל ואשור, ובקשר למבול.⁶⁶

בבא בתרא פח, ע"ב; קסה, ע"א; ספר נתיבות עולם, ב – נתיב הנדיבות, פרק א.

J. J. Rozenberg, "L'individualisation éthique selon la tradition 62
hébriä que", *Pardès*, 11(1990), pp. 131–143.

רבי צדוק הכהן, ספר מחשבות חרוץ, אות ד; ספר פרי צדיק, פרשת וישב, 63
אות ז; ועיינו שם משמואל, פרשת וישב, תרע"ג: "איתא בטעמי המצוות להרדב"ז שהוא ענין קיצוץ בנטיעות דומה לחטא אדה"ר".

ראו מלבי"ם (לעיל, הערה 55), עמ' 259.

R. S. R. Hirsch, *Der Pentateuch*, Frankfurt am Main: Sechste 65
Aufl., 1920, I, p. 124.

D. Hammerly-Dupuy, "Some Observations on the 66
Assyro-Babylonian and Sumerian Flood Stories", *Andrews University Seminary Studies*, 6 (1968), pp.1–18.

מאידיך גיסא, מחקרים הוכיחו את השפעתן של שבע מצוות הנ"ל על החקיקה העתיקה,⁶⁷ המתאימה לעובדה שחמורבי היה בן דורו של אברהם, ושהושפע מהמהפכה האברהמית ושאפתה אל הצדק.⁶⁸ לפי לוינס, שבע מצוות של בני נח הן הבסיס של המשפט הטבעי שכל באי עולם מקיימים לפי שכלם.⁶⁹ היותן מקבילות ל-Jus Gentium של המשפט הרומאי,⁷⁰ ראו הפילוסופים של המאה ה-17 בשבע מצוות של בני נח מודל של החוק הבין-לאומי, המסוגל להביא שלום לעולם,⁷¹ ובשנת 1991 הכריז הסנט האמריקאי עליהן כ"בסיס התרבות מהתחלת הציביליזציה".⁷²

אחדות האנושות

לפי רמב"ם, ההכרעה השכלית לקיום שבע מצוות בני נח גורמת לכך שהמקיים אותן נקרא 'חכם' אבל עדיין לא 'חסיד'. כדי לזכות לתואר זה זקוק בן נח להיות 'גר תושב' על ידי קבלת שבע מצוות לפני בית דין של שלושה יהודים:

כל המקבל שבע מצוות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם.⁷³

- Cf. A. Lichtenstein, *The Seven Laws of Noah*, New York: The Rabbi Jacob Joseph School Press, 1981, p. 12, n. 21. 67
- T. G. Pinches, *The Old Testament in the Light of Historical Records and Legends of Assyria and Babylonia*, London: S.P.C.K., 1908, p. 211, n. 22. 68
- E. Lévinas, *Les imprévus de l'histoire*, Montpellier: Fata Morgana, 1994, pp.186–188. 69
- B. Cohen, *Jewish and Roman Law – A Comparative Study*, New York: JTSA, 1966, I, p. 27. 70
- J. Selden, *De Juri Naturali et Gentium Juxta Disciplinam Ebraeorum*, London 1640; H. Grotius, *De Jure Belli ac Pacis*. Paris 1625. 71
- Public Law 102–14, 102nd Congress, 1st session, Joint resolution, 20th March, 1991. 72
- רמב"ם, הלכות מלכים, פ"ח ה"א. 73

מה הצורך של פרוצדורה משפטית זו? כדי להדגיש את השכר שבן נח מקבל על קיום המצוות מסבירה הגמרא בשם רב יוסף: "ראה שבע מצוות שקיבלו עליהם בני נח ולא קיימום עמד והתירן להם". הגמרא מביאה את הברייתא בשם רבי מאיר: "מנין שאפילו נכרי ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול ת"ל אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהנים ולוים וישראלים לא נאמר אלא אדם הא למדת שאפילו נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול" (בבא קמא לח, ע"א). מכאן ברור שמי שאינו יהודי ועוסק בשבע מצוות של בני נח נקרא 'בן אדם', אף שהוא כבר לא מצווה עליהם, אבל מקבל עונש על ביטולם, לפי רש"י.

קיימת מחלוקת ראשונים על משמעות המושג 'גר תושב': האם קבלתו נחשבת כחזוק של שבע המצוות או מעניקה לו סטאטוס מיוחד, מעין גרות, עם מעמד אמצעי בין 'בן נח' ל'גר צדק'.⁷⁴ בכל אופן, מעמדן המשפטי של שבע המצוות הוא מחדש, באשר הוא נובע מכוח תורת משה, ולכן הן שונות משבע המצוות מימי נח.⁷⁵ כל אחד מבאי עולם נושא את הצלם שבו הוא נברא. על המימרה של רבי עקיבא "חביב אדם שנברא בצלם" הדגיש בעל 'תפארת ישראל' שהיא סותרת את הברייתא במסכת יבמות סא, האומרת שישראל קרויים אדם ולא אומות העולם:

ואנחנו רואים כמה מחסידיהן שמלבד שמכירין יוצר בראשית, ומאמינין בתתה"ק שהיא אלקית, ועושים גמילות חסדים גם לישראל, וכמה מהן שהיטיבו ביותר לכל באי עולם, כהחסיד יענער שהמציא הפאקענאימפפוג, שעל ידה ניצולים כמה רבבות בני אדם מחולי וממיתה וממומין, ודראקא שהביא הקארטאפפעל לאיראפא שמעכב כמה פעמים הרעב. וגוטענבערג שהמציא את הדפוס. וכמה מהן שלא נשתלמו בעה"ז כהחסיד רייכלין שהערה למות נפשו להציל שריפת השסי"ן שנצטווה מהקיסר מאקסימיליאן ... ועי"ז רדפוהו רובו וימררוהו אויביו הכמרים ודחקהו עד שמת בדוחקו ובשבירת

74 ראו י' גרשוני, "המיעוטים וזכויותיהם במדינת ישראל לאור ההלכה", תחומין, ב (תשמ"א), עמ' 180–192.

75 ב"צ קריגר, "גר תושב – זהותו ומהותו". בתוך: ב"צ קריגר וא' דסברג (עורכים), בני ישראל ובני נח, אלקנה: מכללת אורות ישראל, תשמ"ח, עמ' 53, בשם הרב זאב סולובייצ"יק.

לבו... וגם צדיק וחסיד במעשיו היה, ויש לו ג"כ חלק לעולם הבא, אם כן למה לא נקרא אדם?⁷⁶

לאחר דיון ארוך בכל המקורות, הסיק בעל תפארת ישראל ש"כל מקום שכתוב בני אדם גם אומות העולם בכלל, שכולן בניו ונכדיו של אדם האשון הן כמונו... וודאי גם האומות בכלל, שכולן הם בריאות שכליות עם צלם אלקים כמונו".⁷⁷

בעל 'תוספות יום טוב' דייק בממרה של רבי עקיבא, וציין שהיא מתייחסת לבני נח, אבל כל זמן שעדיין אינם מקיימים את המצוות בשלמותן או אינם מקיימים אותן בגלל צווי הבורא, לא נסמך השם 'אלקים' למילה 'צלם' מכיוון שבני נח אלו נמצאים בשלב של הכנה, וחסרה להם עדיין השגת האלוקים.

בינתיים רק ישראל הנקראים 'בנים למקום' השיגו את שלמות הצלם.⁷⁸ מ"צ נהוראי הביא שני פירושים אלו כדי להוכיח שמהות היחסים בין ישראל לבין האומות אינה חד-כוונית ושהיא תלויה באספקטים אחדים הפונים לתיווך האנושות המאוחדת בימות המשיח.⁷⁹ בין כל הפרדיגמות שהשתמשו בהן כדי לתאר את יחס ישראל לאומות העולם, הפרדיגמה המשפחתית נראית אופרטיבית מאוד. כפי שמזכיר בעל 'משך חכמה' על הפסוק "בני בכורי ישראל" (דברים לג, יז). הבכור נוטל פי שניים בירושת האב משום שהוא עשה אותו אב. האבהות תלויה בבן: "כן ישראל עשו כביכול להשי"ת לאב לעולם שהם הכירו השגחתו ויחודו בתבל". הרב אלי בנהמוזג לומד את ההשלכות האוניברסליות של פסוק זה. הרעיון שישראל נקרא בכור מחייב, ראשית לכול, את הקיום של עוד בנים, ושנית, את המושג 'ארגון משפחתי'. היהדות משקיפה על האנושות כמשפחה, העולם כבית, הבורא כאבא, העמים כילדיו

76 תפארת ישראל, בועז, פירוש על המשנה, אבות ג, יד.

77 תוי"ט, אבות ג, יד.

78 ראו תוי"ט על אבות ג, יד. מפרפסקטיבה קבלית חילק הרב משה וואלי בין ה'צלם' המתייחס לאדם הפנימי ובין ה'דמות' המתייחסת לאדם החיצוני. התואר הראשון נושא אופי רוחני, ושייך יותר לישראל, ואילו התואר השני בעל אופי חומרי, מתאים יותר לאומות העולם. ראו ספר הליקוטים, ירושלים תשנ"ז, חלק א, עמ' מ. עוד ראו מ' חלמיש, "היחס לאומות העולם בעולם של המקובלים", מרומי לירושלים – ספר זיכרון ל"ב סרמוניטה (מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, יד [תשנ"ח]), עמ' 289–311.

79 M. Z. Nehorai, "Created in the Image of God: Jews and the Nations", in: Rozenberg (see above, n. 25), pp. 229–238.

וישראל כבכור. לכן האומות הן בהכרח האחים של ישראל, כפי שדרש רבי ברכיה על הפסוק "אחות לנו קטנה..." (שה"ש ח, ח): "זה אברהם שאיחה את כל באי העולם".⁸⁰ היהדות אינה דת אזורית מכיוון שעם ישראל התפשט בכל העולם והוביל אתו את המקור האוניברסלי של דת האנושות.

סיכום

במאמר זה השתדלנו לעמוד על פרדוקס יציב שקיים עד ימינו, פרדוקס המראה שעם ישראל מעביר מסר אוניברסלי לכל האנושות, מצד אחד, ושומר על כל פרט של זהותו הפרטיקולרית, מצד שני. כמו כן ניסינו להבין את ההשלכות הדתיות, האונטרופולגיות, ההומניות והאתיות של היחסים בין ישראל ואומות העולם.

לאור הכללים המגדירים את דרגות האנושות על ידי סוגים שונים של קיום מצוות, נוכל להבין את דברי רמח"ל המדגישים שההיבדלות מן האנושות היא רק מטעם אומות העולם כאשר "הם נפרדים ברוב חטאם, ונדחים מן הקדושה", ולא בגלל ישראל.⁸¹ לעתיד לבוא, כאשר העולם יהיה מתוקן, תתקיים ההבטחה "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה" (צפניה ג, ט), ואחדות האנושות תצא לפועל.⁸² אחדות האנושות תלויה רק בעבודת הבורא, כמו שכתב המהר"ל: "אותם שהם עובדים אל הש"י יש להם שיתוף וחבור יחד במה שיש להם אל אחד. הוא הסבה הראשונה המקשר אותם ומאחד אותם".⁸³

80 בראשית רבה לט, ג; וראו E. Benamozegh (sse above, n. 1), p. 61.

81 ראו רמח"ל, ספר קנאת ה' צבאות, חלק שני.

82 רמח"ל, ספר קל"ח פתחי חכמה, פתח ל; רבינו בחיי, שמות כג, יט.

83 מהר"ל, ספר באר הגולה, הבאר השביעי.